

SOMOGYI GRÉTA
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum

Aetas 39. évf. 2024. 4. szám, 207–210.
ISSN 0237-7934
DOI 10.14232/aetas.2024.4.207-210
www.aetas.hu

Egy erdélyi református lelkész kalandos pályafutása a 19. században

Zakar Péter: Biró Sándor. Egy 19. századi erdélyi református értelmiségi élete. Kolozsvár: Kolozsvári Egyetemi Kiadó, 2022. 168 oldal

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc kitörésének 175. évfordulójára újabb kötettel gazdagodott a történettudomány. Zakar Péter munkája bizonyítja, hogy a mai kutatók számára is akad még bőven feladat, hiszen a lappangó kéziratok feltárásával kiegészíthetők, pontosíthatók meglévő ismereteink. A kötetben Biró Sándornak, egy szegény családból származó erdélyi református lelkésznek a pályáját követhetjük nyomon a reformkortól a kiegyezésig, egyben betekínlhetünk a korabeli társadalmi, etnikai, vallási, kulturális élet mindennapjaiba is.

A kötet első (nagyobbik) felében a lelkész életművével ismerkedhetünk meg a már feltárt, illetve az új források tükrében. A valóban szegény családba született Biró Sándor tanulmányait a székelyudvarhelyi kollégiumban végezte, majd 1838-ban, huszonnégy éves korában megválasztották egy ötszáz lelkes háromszéki falu, Réty református lelkészévé. Szegényes életkörülményei ellenére azonnal előfizetett a Brassóban megalapított magyar nyelvű újságra, az *Erdélyi Hírlapra*, mert tájékozódni szeretett volna a nagyvilág eseményeiről. Református lelkészi feladatait

pontosan nyomon követhetjük, hiszen Zakar alapos kutatómunkát végzett a sepsiszentgyörgyi levéltárban (Archivele Naționale Române Județul Covasna) és a rétyi református parókián is. Biró tevékenységei közül kiemelhetjük, hogy megszerezte a falunak a „koldulási jogot”,¹ s ezáltal megteremtette annak lehetőségét, hogy jó pár évvel később kijavíttassa a templom tetőzetét. Felügyelte a falu közegészségügyi állapotát, ellenőrizte többek között azt is, hogy a lakosok megkapták-e a himlő elleni oltást. S nemcsak arról kellett jegyzőkönyvet vezetnie, hogy hány oltást adtak be, hanem arról is, hány „fogant” meg ezek közül. Erre minden bizonnyal azért volt szükség, mert nagyon sokan nem merték beadatni az oltást, inkább megvesztegettek az orvost, aki cserébe hamis igazolást állított ki.

Az erkölcsök felett is őrködni kellett, s ezt a feladatot Biró Sándor nagyon komolyan vette. A parókia jegyzőkönyveiből kiderül, hogy évente több esetben kellett intézkednie paráznaság ügyében. Bár Mária Terézia idejében már betiltották, hogy a vétkes feleknek az egész egyházközség előtt kelljen bűnbocsánatot gyakorolniuk, lelkészünk ragaszkodott ahhoz, hogy legalább az egyházközség két tagja előtt megtegyék ezt.

A népiskola hatékonyabb működése érdekében szorgalmazta, hogy készüljön a ta-

¹ A koldulást, kéregetést tiltotta a törvény. Tekintettel a rétyi egyház anyagi helyzetére, a kormány közölte a református főkonzisztóriummal, hogy hat hónapra engedélyezik a

kéregetési jogot, hogy a befolyt összeget a templom felújítására tudják fordítani.

nítók számára „kézikönyv”, amolyan segédletként. A gyerekek iskolába járásának szükségességét fennhangon hirdette, mert az írás-olvasás alapjainak elsajátítását fontosnak vélte.

Javasolta, hogy a paplagnál rendszeres időközönként közösen gazdasági hírlapokat olvassanak a felnőttek, hogy az új mezőgazdasági eszközökről és a munkálkodási eljárásokról tudomást szerezzenek.

Wesselényi Miklós lelkes híveként 1844-ben mértékletességi egyesületet alapított. Tisztában volt azzal, hogy a napóleoni háborúk következtében megélenkült a gazdasági élet, szeszgyárakat alapítottak, nagyobb lett a burgonya vetésterülete, ami a 19. század első felében a pálinka-előállítás ugrásszerű megnövekedéséhez vezetett. A házi pálinkafőzés elterjedése a földesuraknak érdekében állt, hiszen a jobbágyok az üstök után adót fizettek. Biró Sándor viszont arra hívta fel a figyelmet, hogy „a megkeményedett agyú pálinkás ember lelkiéppen tompa és buta lesz, s gondolkozása megzavarodik”. (31. old.) Lelkes szónokként tovább sorolta pálinkaivás-ellenes érveit: „A békétlenséget, bizodalmatlanságot, rendtelenséget, engedetlenséget, függeni nemakarást, törvénytelenéget a társas élet körében legtöbbször a pálinka okozza. A nagy tudatlanság, műveletlenség, babonás ostobaság, gorombaság, hanyagság, léhaság, zavar, versengés, veszekeedés és sok más bűnök a nép között, pálinkaital miatt uralkodnak. Hogy pedig ezek a nemzet erejét, szellemi emelkedést megtörvén, nagy kárral hatnak a nemzetre, az tagadhatatlan.” (31. old.)

A mértékletességi egyesületnek kezdetben 42, később már 512 tagja lett, ami sokat elárul Biró Sándor sikeres szervező tevékenységéről. Talán azáltal ért célt, hogy nem követelte meg a teljes absztinenciát, de kikötötte, hogy pálinkát „csak orvosi rendvényre” fogyaszthatnak a mértéktartó egyesület hívei, s ezt esküszöveggel mindannyian megerősítették. Ennek a mozgalomnak az elsődleges célja az volt, hogy délben, ha végigment a falun Biró Sándor, ne csak részeg

emberrel találkozzon, akivel már nem lehet szót érteni.

Az egyházon belül reformintézkedéseket javasolt, de ezek nem arattak sikert. Mérgében cikket írt a *Mult és Jelen* 1845. évi 84. és 85. számába, amiért Kemény Ferenc, a református egyházi főtanács elnöke megfeddte.

Lelkészként foglalkoznia kellett a más vallásúak áttérésével is, ami bár nem fordult elő nagy számban, de éves szinten volt erre is néhány példa.

1848 telén a katonai összeírás nem indult a leghíztatóbb előjelekkel. Lelkészként, az anyakönyveket bemutató, magának Birónak is segítenie kellett az összeíró bizottmány működését.

Amikor megérkezett a forradalom híre Székelyföldre, a rétyi pap így nyilatkozott: „Leteszem a Bibliát, kiragadom kezéből kétélű fegyverét Gábor arkangyalnak, s a láng villámaival szabadságot teremtek a népnek.” (42. old.) Határozott és kiemelkedő szónoki képességének köszönhetően mozgósítani kezdte a lakosságot. Nagyon leleményesen, palástját sem megtagadva, megírta a *Háromszéki polgári miatyánkot*, amely így hangzott: „Miatyánk szabadság, ki vagy keblünk menyinyében, szenteltesék meg ihletett keblünkben a te neved. Jöjjön el a te boldog országod, légyen meg a te akaratod, mint Franciaországban, úgy Magyar-, Erdély-, Ausztria-, Lengyel-, Olasz- és Csehországok földjén is. A mi mindennapi kenyerünket szabad hon földjén add meg nekünk ma, és bocsásd meg a mi százados rabszolgai vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk azoknak a gonoszoknak, kik századokon keresztül szabadságunk ellen miniszterkedtek, az osztrák birodalom minden népeinek pénztárait kizsebelték, hazánknak 900 millióm kárt tettek, s az összes birodalom ellen istentelenül vétkeztek, és ne vígy minket a csendzavarás 's rendellenesség kíséretébe, de szabadíts meg a ' vagon 's személyes bátorság ellen törekedő gonosztól, mert csak egyedül tiéd a szilárd s rendületlen alapon nyugvó ország, és a legyőzhetetlen hatalom, és a trónok és

koronák fényénél fényesebb dicsőség, mindörökké Ámen.” (43–44. old.)

Háromszéken szükség is volt ilyen jellegű buzdításra, hiszen az úrbéri viszonyok rendezése körül még javában zajlott a vita. Székelyföldön a jobbágyoknak csak közel 10%-a szabadult fel, mivel az ún. székely örökségnek számító telkeken lakók nem kapták meg a földet, amit műveltek. Amikor tudatosult bennük, hogy a megyei jobbágyok felszabadultak, ők meg nem, elkeseredtek. Teleki József kormányzó ráadásul elrendelte, hogy aki nem engedelmeskedik addig, amíg a körülmények rendeződnek, azt büntessék meg. E kedvezőtlen körülmények ellenére Bíró Sándornak sikerült Rétyen megalakítania a nemzetőrséget (főhadnagyként ennek tagja lett), s erről beszámolt Batthyány Lajos miniszterelnöknek is.

Részt vett az agyagfalvi székely nemzetgyűlésen, a háromszéki önvédelmi harc folytatását szorgalmazók táborát erősítette jelenlétével. 1849 februárjában tagja volt annak a bizottmánynak, amelyet a Csíkszeredai Térparancsnokság küldött ki annak érdekében, hogy Csíkszentdomokoson és Magyarhermányban a hadianyaggyártást beindítsák.

Ő prédikált a Tömösi-táborban, amikor ünnepelték, hogy Bem tábornok kiűzte Havasalföldre a cs. kir. és cári csapatok Friedrich Van der Nüll őrnagy vezette utóvédjét.

1849. április 22-én indította útjára, Gál Sándor megbízásából, a *Hadi Lap* című újságot, amely hetente egyszer, hétfőn jelent meg. A csíksomlyói ferences kolostor régi nyomdagépén állították elő, durva papíron. Jelenlegi ismereteink szerint 9 szám jelent meg, amelyek tartalmát sokan bírálták, mert információi gyakran nem tükrözték a valóságot, de Bíró mentességére legyen mondva, nem is ez volt az elsődleges célja, hanem a székely nép lelkesedésének fenntartása. Imreh István megfogalmazása szerint ennek a lapnak a legnagyobb érdeme az volt, hogy azt az életérzést közvetítette, amit a forradalom és szabadságharc alakított ki az emberekben.

Bíró Sándor tehát éjjel újságot szerkesztett, nappal gyakorlatozott (ekkor már százados). Júliusban részt vett a háromszéki harcokban, a csíktusnádi ütközet után ő fedezte a visszavonulást, majd Gál Sándor parancsára Bánffyhunyadra ment. Bal vállán megsérült.

A zsbói fegyverletételt követően Gerelyfi András néven bujkált. A debreceni kollegiumban húzta meg magát, majd innen a Szatmár megyei Vetésre ment, ahol Nemes József és Pogány Florentina gyermekeinek nevelőjeként dolgozott. A császáriak annak ellenére sem tudták kézre keríteni, hogy az osztrák örökös tartományokban, illetve a fővárosban kirándult tanítványjaival.

Álnevet használt akkor is, amikor megnősült.

Az abszolutizmus éveiben sem ült tétlenül, komoly szerepe volt a magyarláposi iskola és az ottani templom felépítésében. Mivel állami pénz nem nagyon kaptak, adakozásokból tudtak csak előrébb lépni. Egy alkalommal például Bíró Sándor vezetésével énekkel és táncos mulatsággal egybekötött jótékonyági rendezvényt tartottak a sztojikai fürdőben, ami 150 forint bevételt eredményezett.

1867-ben Dés városa polgármesterévé választotta, de nem fogadta el a tisztséget, viszont ő lett a dési református egyházkerület algondnoka. Támogatta a szegény sorsú gyermekeket, szorgalmazta a tanítók képzését, személyesen kereste fel legtöbbjüket, hogy meghallgassa az ő elképzeléseiket is. A Szamos-völgyi vasútvonal megépítése ügyében is tollat ragadott. Öreg korában visszavonult kisonostorszegi birtokára. 1875-ben agyvérzést kapott, életének utolsó másfél évét ágyhoz kötve töltötte. Hagyatékának egy része a kolozsvári ereklyemúzeumba került.

A kötet második fele forrásokat tartalmaz: Kádár József dési tanár Bíró életrajzána újraközlését, magának Birónak az *Életem története* című visszaemlékezését (1849-cel véget ér), illetve a tábori szónoklataiból egy válogatást. Zakar Péter mindet

nagy gonddal és alaposan ellátta jegyzetekkel, amelyek a kéziratok állapotáról is sokat elárulnak.

Az ezt követő bőséges forrásjegyzék hozzásegít a további információk begyűjtéséhez. A kötetet záró képek pedig közelebb hozzák hozzánk, olvasókhoz e református lelkeszt s a kort, amelyben áldásos tevékenységét kifejtette.

Zakar Péter könnyed stílusának köszönhetően a kötetet nemcsak szakemberek, hanem az 1848-as események iránt érdeklődők is élvezettel olvashatják. Főleg azért, mert egy olyan erdélyi értelmiségi személyt mutat be, akinek életpályája példaértékű és sokszínű.